

Eurasijství z hlediska koncepce orientalismu Edwarda Saida

Anna Ivanova
Univerzita Karlova
anna.iv@centrum.cz

EURASIANISM FROM THE POINT OF VIEW OF EDWARD SAID'S CONCEPT OF ORIENTALISM

The paper deals with selected aspects of the studies of Orientalism, as it was introduced by E. W. Said in his monograph *Orientalism*, in the context of Russian colonial experience, with specific features of Russian "internal" and "outer" colonization, as well as with elements of Orientalism reflected in Russian literature. The applicability of E. Said' theory is demonstrated through an analysis of the poetic works of one of the founders of the Eurasian movement, P. N. Savickij.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Orientalismus — ruská literatura — P. N. Savickij — E. W. Said — vnitřní kolonizace — okcidentalismus — postkoloniální studie — eurasijství
Orientalism — Russian literature — P. N. Savickij — E. W. Said — internal colonization — Occidentalism — postcolonial studies — Eurasianism

DOI

<https://doi.org/10.14712/23366729.2022.1.7>

RUSKÝ KOLONIALISMUS: PRO ET CONTRA

Základní teze, která zaznívá v knize Edwarda Saida *Orientalismus: Západní koncepce orientu*, vychází z myšlenky, že orientalismus není pouze určitá akademická tradice zkoumání kultur národů Východu představiteli západní kultury, nýbrž celý komplex — ideologických, politických, ekonomických a kulturních — nástrojů, pomocí nichž si Západ zajistil vůči Východu dominantní postavení. Do tohoto komplexu spadají i umělecká díla, jejichž autoři, ať již záměrně, či nevědomky, šířili svými díly nadřazenost západních kulturních hodnot. Said se soustředil převážně na britsko-francouzskou sféru vlivu. Konstatuje, že je „očividné dominantní postavení Británie a Francie na půdě Orientu a orientalistiky“,¹ a za hranicemi své studie ponechává ruskou říši (a jejího dědice Sovětský svaz) stejně jako ostatní „suchozemská“ impéria, z čehož lze usoudit, že Said považuje jejich koloniální systém za odlišný od britského a francouzského.

1 Said 2008, s. 28.

Na Saidovu myšlenku navázal ve svém eseji „Is the Post- in Postcolonial the Post- in Post-Soviet? Toward a Global Postcolonial Critique“ (Je post- ve slově postkoloniální totéž co post- v postsovětský? Směřem ke globální postkoloniální kritice) David Chioni Moore. Rozlišuje tři typy západního koloniálního systému: první je klasický: metropole a kolonie jsou od sebe teritoriálně velmi vzdálené (typickým příkladem je Velká Británie a Indie); druhý označuje jako přesídlovací a souvisí s ním vytěsnění nebo vypuzení autochtonního obyvatelstva (jako se to stalo během kolonizace Severní Ameriky); poslední nazývá dynastickým — v jeho průběhu jsou dobývány sousední národy (jako příklady Moore uvádí osmanskou a habsburskou říši).² Podle Moora ruská koloniální minulost do této klasifikace příliš nezapadá. Všechny tři uvedené typy kolonizace probíhaly v průběhu celých ruských dějin, ale měly své specifické rysy. Například dynastické připojení Ukrajiny nebo Běloruska bylo doprovázeno rétorikou o znovusjednocení bratrských národů a postup Ruska ve Střední Asii Moore navrhuje vnímat jako rétoriku pomsty (*a rhetoric of revenge*) nebo návratu (*a rhetoric of return*):

O pouhých několik století dříve byla Moscovia mongolským vazalským státem [...]. Ti, kteří chápou Rusy jako národ odlišný od národů na jih a východ od nich, by tak středoasijskou kolonizaci v 19. století mohli považovat za pomstu. Ovšem pro ty ostatní, kteří Rusko považovali již částečně za „asijské“, počínaje přívrženci ruského eurasijsství a skythství a konče západoevropskými rusoorientalisty, je dobytí Střední Asie Ruskem návratem.³

Zvláštnosti ruského kolonialismu nicméně nebrání Moorovi nazírat Rusko prizmatem postkoloniálního výzkumu. Obecně považuje za nezbytné výrazně rozšířit zkoumaný rámec stanovený Saidem, protože „na této planetě není ani jediný čtvereční metr obydlené půdy, který by v té či oné době nebyl kolonizovaný a následně postkoloniální“.⁴

Teritoriální postavení Ruska mezi Západem a Východem je také důvodem, proč někteří badatelé mluví o jedinečnosti ruské koloniální minulosti a ruského orientalismu. Nathaniel Knight v článku věnovaném aktivitě historika V. V. Grigorjeva ve funkci náčelníka pohraniční expedice v Orenburgu zpochybňuje celý Saidův teoretický model a „možnost toto orientalistické paradigma v kontextu Ruského impéria aplikovat a s úspěchem používat“.⁵ Podle Knighta je toto paradigma na příkladu ruských dějin nefunkční, protože Rusko nezapadá do dichotomie Západ-Východ, kolem níž se soustředí Saidova studie, ale spíše do neohrabané (*awkward*) trichotomie: Západ-Rusko-Východ, poněvadž „Rusko konec konců nebylo jen subjektem orientalistického diskurzu, nýbrž i jeho objektem“.⁶ Nelze nesouhlasit s Knightem, že západní Evropa, pokud použijeme terminologii postkoloniálních studií, vnímala svého východního souseda jako „jiného“, další Knightovy závěry jsou však příliš kategorické

2 Moore 2001, s. 118. Všechny cizojazyčné citáty byly přeloženy autorkou studie.

3 Tamtéž, s. 120.

4 Tamtéž, s. 112.

5 Knight 2000, s. 75–76.

6 Tamtéž, s. 77.

a zobecnující, například: „Když se ruští učenci obraceli na východ, bylo to často s ostrým vědomím své vlastní domnělé zaostalosti a méněcennosti tváří v tvář velké civilizaci Británie, Francie či Německa.“⁷

Na příkladu Grigorjevovy činnosti se Knight snaží dokázat, že vazby mezi vědou nebo uměním a mocí nemusely ani existovat. Odmítá tak Saidovu koncepci, která vychází z toho, že jakékoliv vědění má politické důsledky, což vysvětluje následovně: Grigorjev nepokládal diplomatické a vojenské metody za produktivní a uvážlivé, nepovažoval rozdíly mezi Ruskem a Asií za nepřekonatelné, vztah mezi ruskou administrativou a místním obyvatelstvem vnímal jako vztah péče, patronace a ochrany, kladl důraz na emancipaci Asiátů apod. Tyto argumenty však nelze považovat za zcela přesvědčivé. Ačkoliv Grigorjev (nebo někdo jiný) nesouhlasil s koloniálními metodami vládnoucí třídy, neznamená to, že se ruský orientalismus nepodobá západnímu esencionalizovanému (jak ho charakterizuje Knight) a jednotnému pojetí Východu. Každopádně touha opatrovat a emancipovat „Asiaty“, nebo spíše myslet si, že potřebují péči a emancipaci, je jasným příznakem orientalismu.

Kolem Knightova článku se na stránkách časopisu *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* rozhořela diskuse, do níž se zapojili Adeeb Khalid a Maria Todorova. Khalid odmítá všechny představy o Rusku jako o osobitém, unikátním státě a tvrdí, že je „pro něj vesměs plodnější vidět ve vývoji Ruska variaci na panevropské téma nežli ho [vývoj] chápat jako něco inherentně odlišného“.⁸ Postoj ruských myslitelů k Východu jako k světu despotismu, fanatismu, násilí, podvodného počínání apod. se příliš neliší od pohledu evropského orientalismu, a jak píše Khalid, zásadním úkolem současných badatelů by mělo být zkoumat příčiny dlouhověkosti tohoto diskurzu v Rusku, diskurzu, který nedokázala překonat ani bolševická revoluce s jejím univerzalizujícím impulsem⁹ a který se v postsovětském období opět vrátil do centra pozornosti. Khalid je zastáncem aktivní interdisciplinární práce v této oblasti a v návaznosti na Moora navrhuje rozšířit rámec postkoloniálního výzkumu, jenž by tím byl zachráněn „před jeho základním eurocentrismem, který pochází z toho, že velkou část své literatury vytvořil na základě zkušeností pouhých dvou impérií“.¹⁰

Do polemiky mezi Knightem a Khalidem vstoupila také Maria Todorova, odbornice na oblast Balkánu, která uznává, že existují určité metodologické obtíže při aplikaci Saidova konceptu na jiné než západoevropské země. Tvrdí, že v této oblasti historiografie je vždy přítomno dilema mezi univerzalizmem a jedinečností, což způsobuje problémy nejen v případě Ruska, ale i v případě zemí jihovýchodní Evropy, jež mají ve srovnání se zeměmi západní Evropy také nejednoznačný status. Samotná Todorova při studiu diskurzu „othering the Balkans“, který nazývá balkanismem (*Balkanism*), aplikuje univerzální přístup — „samozřejmě omezený silným zakotvením v historických specifikách“.¹¹

Polemika o možnosti aplikovat Saidův koncept na ruskou realitu se rozvinula i uvnitř Ruska. Stejně jako ve světové vědecké komunitě i v Rusku našla teorie orien-

7 Tamtéž.

8 Khalid 2000, s. 697.

9 Tamtéž.

10 Tamtéž, s. 693.

11 Todorova 2000, s. 719.

talismu jak své příznivce, tak odpůrce. Na nejkrajnější názorové pozice obou stran poukazuje V. O. Bobrovnikov ve svém článku „Orientalismus není dogma, nýbrž návod k akci? O překladech a pochopení knihy E. W. Saida v Rusku“ (Ориентализм — не догма, а руководство к действию? О переводах и понимании книги Э. В. Саида в России), jež byl zahrnut do sborníku věnovaného ruské a sovětské orientalistice. Podle něj se recepce Saidovy knihy v Rusku nejčastěji vůbec nevztahuje ke koncepci orientalismu, ale slouží jako záminka k vyjádření vlastních politických sympatií. Mezi Saidovými fanoušky se ocitli státníci, počvennikové¹², marxisté, pravičáci apod., mezi kritiky patřili západníci i liberálové. Přitom obě strany svorně chápou Saidovu knihu jako „jakýsi protizápadní manifest západního Araba“.¹³

Ve stejném sborníku L. B. Alajev uvádí důvody, proč je podle něj Saidova koncepce v Rusku občas vnímána neadekvátně. Jedním z nich je skutečnost, že v ruském diskurzu existují jen velmi neurčité představy o ruské říši jako o říši koloniální.

Pěstovala se myšlenka, že Rusko nikdy nebylo ve své podstatě koloniální mocností, že v ruské říši všechny národy a konfese žily spolu v míru a že v Sovětském impériu všeobecně vzkvétala „národní pospolitost“ [...]. Dodnes si, jak se zdá, neuvědomujeme, jak jsme my Rusové etnocentričtí, jak neustále od sebe odpuzujeme jiná etnika. Nechci vůbec říci, že Rusové zapříčinili zhoršení vztahů mezi národy v dnešním Rusku. Avšak absence srozumitelné nacionální politiky je smutným faktem.¹⁴

Další práce, u níž se zastavíme, tento fakt potvrzuje. Tentokrát nepůjde jen o teoretické rozpracování Saidových idejí, ale o snahu o praktické zdůvodnění osobitosti ruského orientalismu na příkladu tvorby M. J. Lermontova. Tato osobitost podle autora dané studie V. A. Zacharova spočívá mimo jiné ve zvláštním postoji ruských literátů ke Kavkazu: „Pokud se podíváme na díla ruských autorů, nikde v nich nenajdeme neúctu k horalům. Naopak, obdivovali jejich nezávislost, čest, a byli to oni, kdo seznamoval ruského čtenáře s každodenním životem a mravy kavkazských národů.“¹⁵ Za pozornost stojí kategoričnost tohoto tvrzení. Neméně kategoričný je Zacharov i při rozboru Lermontovovy tvorby:

[...] v jeho dílech nenajdeme sebemenší narážku na kolonizační roli Ruska, ne setkáme se ani s přezíravým postojem k národům obývajícím Kavkaz. Naopak, celý kavkazský Lermontovův cyklus je prostoupen přátelstvím, které přechází v obdiv a někde i v lásku k Východu...¹⁶

12 Státníci — přívrženci pevné státní moci. Počvennici — původně úzký kruh spisovatelů, který tvořili autoři jako např. F. M. Dostojevskij, básník A. A. Grigorjev a kritik N. N. Strachov. Hlásali ideu mimořádné mise ruského národa, která měla zachránit celé lidstvo. Kladli důraz na národní tradici, vlastenectví a pravoslaví.

13 Bobrovnikov 2016, s. 66.

14 Alajev 2016, s. 24–25.

15 Zacharov 2015, s. 59.

16 Tamtéž, s. 51.

OPEN ACCESS

Lermontovova láska ke Kavkazu je nezpochybnitelná. Přitom už na prvních stránkách jeho románu *Hrdina naší doby* lze nalézt přesvědčivé příklady orientalizace místních obyvatel ze strany ruských důstojníků:

„Tihle Asiati jsou hrozné potvory. [...] Hrozní taškáři! Ale co si na nich vezmete? Rádi pouštějí cestujícím žilou! Zhýčkali jsme ty lotry.“¹⁷

„Ubozí lidé,“ řekl jsem štábnímu kapitánovi a ukázal na naše špinavé hostitele, kteří na nás hleděli mlčky a ohromeně.

„Úžasně hloupý lid!“ odpověděl kapitán. „To byste nevěřil! Nic neumějí a nejsou schopni žádného vzdělání. To naši Kabardinci nebo Čečenci, třebaže to jsou loupeživí zbojnici a nic nemají, jsou aspoň zoufale odvážní. Ale tyhle ani zbraň neláká. Ani u jednoho neuvidíte pořádný kinžál. Inu, praví Osetinci.“¹⁸

Tyto pasáže nekonvenují se Zacharovovými idealistickými představami o vztazích Rusů a Kavkanů. Pokud hovoříme o kolonizační roli Ruska, možná se explicitně neodráží v Lermontovových dílech, ale byla to kolonizace Kavkazu ruskou říší, co přivedlo Pečorina do této oblasti, a právě ona tragicky změnila i osud malého chlapce z Lermontovovy poemy *Novic*, v níž Zacharov vidí jen rozvinutí takových témat, jako jsou stesk po vlasti, uctívání předků a touha po vlastních kořenech. Zacharov nepopírá kolonizaci Kavkazu jako takovou, ale považuje ji za historickou nutnost. Tento názor podporuje výroky jiných vědců a publicistů, včetně zástupců tamní kavkazské inteligence, obhajující rozpad feudálně-patriarchálního života a připojení místních národů k ruským kulturním procesům. V Zacharovově textu je opět velmi patrná myšlenka civilizační role Ruska, která však potlačuje metody a důsledky této mise.

Projevy takového „skrytého“ (dle Saidovy terminologie) orientalismu se v ruské literatuře vyskytují často. Vzpomeňme na známý výrok V. O. Ključevského, že „dějiny Ruska jsou dějinami země, která se kolonizuje sama“.¹⁹ Tento známý historik pomocí zvrtného slovesa (колонизуется) retušeje problém tím, že substantivum „země“ staví ve větě do pozice subjektu. V Ključevského přednáškách se objevují i další, podobně nejednoznačné slovní výrazy například „pohlčení jinorodců“ (které Rusko potká na své cestě). Pod slovem „pohlčení“ se může skrývat jak násilné připojení, tak i vyhlazení, mírové sousedství či úplná asimilace (rusifikace) domorodců.

Při běžném čtení velkých děl ruské literatury mohou zůstat tyto problémy nepovšimnuty. [...] Ruská literatura byla mimořádně úspěšná ve vedení, podporování a řízení diskurzu o sobě samém takovým způsobem, aby se vyhnula důkladné analýze, které podrobili postkoloniální kritici britskou, francouzskou a další západní literatury.²⁰

17 Lermontov 1966, s. 10.

18 Tamtéž, s. 13.

19 Ključevskij 1956, s. 31.

20 Thompson 2000, s. 29.

Tento citát pochází z knihy Ewy Thompsonové *Imperial Knowledge: Russian Literature and Colonialism* (Imperiální znalosti: Ruská literatura a kolonialismus), v níž si autorka klade otázku, proč Rusko téměř není zahrnuto do postkoloniálního diskurzu. Thompsonová ve své monografii provádí detailní analýzu toho, jak bylo prostřednictvím ruské literatury obrovské množství neruských území rétoricky připojeno k Rusku a jak ruští spisovatelé pomáhali vytvářet obraz svého státu coby země bez přírodních hranic, země, která expanduje jen proto, aby chránila sebe sama a tato její nenásilná expanze má vždy jen civilizační účinek. Thompsonová navrhuje zbavit se stereotypů a podívat se na klasická díla novým způsobem, předně rozvíjet citlivost k rozpoznávání všech těchto rysů maskovaných technik moci.²¹

Způsob, jak docílit takového „rozpoznávání“, nabízí právě Said. Na základě analýzy řady odborných a beletristických textů evropských autorů Said detekoval několik postupů, pomocí nichž bylo — ať už záměrně, či nevědomky — šířeno a upevňováno dominantní postavení jedné části společnosti vůči druhé. Uvedeme ty charakterističtější:

- užití širokých generalizací a sumativního přístupu, například „orientální člověk“, „orientální povaha“, „orientální žena“ aj. (vzpomeňme na Lermontova: „Tihle Asiaty jsou hrozné potvory“);
- slabě akcentovaná individualizace: „ti druzí“ jsou vnímáni jako bezejmenný dav;
- textuálnost: orientalista se nezajímá o současný stav věcí v koloniích, jeho představy o nich jsou teoretické, pocházející z literatury spíše než z vlastních zkušeností;
- ahistorismus: periferie jsou vnímány jako teritoria mimo čas a prostor, „panenské“ země jako by bývaly neosídlené a prázdné, dokud na ně poprvé nevkročila noha evropského objevitele — „hrdiny říše“;
- periferie jsou nejčastěji prezentovány jako exotické oblasti plné tajemství, nevídaných přírodních bohatství, sexuální svobody apod.

Tyto příznaky orientalismu se pokusíme identifikovat ve verších P. N. Savického. A to navzdory tomu, že byl jeho pohled zaměřen nikoliv na „exotické“ země, ale především do vnitrozemí Ruska, což může v tomto případě vést k pochybnostem o oprávněnosti použití Saidovy metody. Nicméně, jak ukážeme, aplikace koncepce „vnitřní kolonizace“ umožňuje tento problém překonat.

VNITŘNÍ NEPŘEKONATELNÉ HRANICE

Pro studium ruské říše spolu s dalšími koloniálními říšemi A. M. Etkind ve své knize *Internal Colonization: Russia's Imperial Experience* (Vnitřní kolonizace: Imperiální zkušenost Ruska) navrhuje používat termín „vnitřní kolonizace“, aby ukázal na to, že si Rusko podrobovalo nejen sousedící národy, ale i vlastní populaci.

²¹ Tamtéž, s. 15.

Stát kolonizující cizí teritoria se rovněž začal zabývat kolonizací vnitřních území. Tyto směry ruské kolonizace, vnitřní a vnější, si někdy konkurovaly a někdy byly k nerozeznání. [...] Tato kniha zkoumá historickou zkušenost ruské říše před revolučním zhroucením v roce 1917 a osvětluje její význam pro postkoloniální teorii. Zaměřuji se však na vnitřní problémy Ruska, které dosud z hlediska postkoloniálních teorií nebyly diskutovány.²²

Etkindova kniha, podobně jako Saidova, vyvolala nejednoznačnou reakci a neunikla i ostré kritice. Například Alexander Morrison Etkindovi vytýká, že nevytyčil přesnou hranici mezi „vnitřní“ a „vnější“ kolonizací: Je Povolží s početnou turkickou populací příkladem „vnitřní“ kolonizace, zatímco asijské stepi jsou příkladem kolonizace „vnější“? Nebo se „vnitřní kolonizace“ týká jen Rusů, ať jsou kdekoli?²³ Tyto otázky jsou zcela opodstatněné a možná právě nejasnost hranic — nejen geografických, ale i etnických či společenských — vyvolává nejednoznačný postoj k pojmu „vnitřní kolonizace“.

Na rozdíl od Morrisona je Kevin Platt méně kritický a domnívá se, že Etkindova kniha je velmi živou a inspirující prací, která v sobě obsáhla mnoho novátorských postupů. Ve své recenzi Platt také vznáší otázku odlišnosti mořských impérií od suchozemských a poukazuje na to, že proces dekolonizace má větší úspěch u těch impérií, u kterých není problematické vést hranici mezi metropolí a kolonií.

V takovýchto případech se lehká identifikace národů utlačovatelských a národů utlačovaných velmi lehce převáděla v energii politického dějství. Při rozvíjení této myšlenky můžeme vyzdvihnout hypotézu, v souladu s níž právě konceptuální nejasnost modelu vnitřní kolonizace, ve které je těžké pochopit, kdo by měl být osvobozen od koho, přispěla k dlouhověkosti ruské říše a zachování jejího dědictví v různých aspektech společensko-politického života Sovětského svazu i Ruské federace.²⁴

Model „vnitřní kolonizace“ se ve vědeckém prostředí uplatňuje nejen v kontextu ruských dějin. Podobné procesy identifikují vědci i v souvislosti s dějinami Skotska a Irska, Latinské Ameriky, Jihoafrické republiky, nacistického Německa.²⁵ Koncepti „vnitřní kolonizace“ aplikovala Viola Parente-Čapková v kontextu sámských a romských studií ve Finsku.²⁶ Rovněž je třeba zmínit knihu Stevena Sabola *The Touch of Civilization: Comparing American and Russian Internal Colonization* (Dotek civilizace: Porovnání americké a ruské vnitřní kolonizace), kde je podrobně popsán příběh zotročení dvou národů: indiánského kmene Siouxů a Kazachů, který se přlíš nelišil od kolonizace národů v „exotických“ zemích.

Spojené státy a Rusko vykazovaly v 19. století všechny rysy obvykle spojované s evropským imperialismem v Africe a Asii; proti expanzi do zámoří byla

22 Etkind 2012, s. 2.

23 Morrison 2013, s. 456.

24 Platt 2012.

25 Viz Uffelman 2012.

26 Viz Parente-Čapková 2017.

jedinou odlišností expanze do sousedních zemí. Postupy se mohly lišit, ale důsledky byly stejné jak pro Siouxy, tak pro Kazachy.²⁷

Pokud namísto názvu konkrétního národa (Siouxové, Kazaši, Rusové atd.) použijeme postkoloniální termín subaltern, pak lze Sabolova slova z předchozího citátu parafrázovat i univerzálněji: důsledky kolonizace pro subalterna jsou vždy stejné. Což nelze vnímat tak, že kolonialismus ve všech zemích fungoval podle jediného vzoru a že se následky koloniální minulosti všude projevovaly stejně (např. Kazaši na rozdíl od amerických Indiánů po rozpadu Sovětského svazu budují suverénní a nezávislý stát). Avšak nehledě na různorodost koloniálních praktik, vždy vedou k rozdělení společnosti. Pokaždé bude existovat skupina lidí, kteří budou z nějakého důvodu (socioekonomického, patriarchálního, jazykového, kulturního, rasového atd.) v roli podřízených.

Politická nebo ekonomická nadvláda má vždy dvě strany, aktivní a pasivní: stranu, která dobývá a získává výhody, a stranu, která trpí, mlčí a posléze povstává. Mezi těmito stranami panuje nedůvěra, navzájem si jsou cizí (nebo „jiné“), a tato jinakost se může projevit v jakékoliv rovině — etnické, náboženské, ekonomické, mentální atd. V Rusku po staletí existoval antagonismus uvnitř jedné etnické skupiny — mezi takzvanými vyššími a nižšími společenskými vrstvami.²⁸ Tyto dvě vrstvy rozdělovala nikoliv barva pleti nebo vyznání, ale především kulturní propast, která vylučovala možnost nekonfliktního soužití a plnohodnotné komunikace. Řada ruských myslitelů si dobře uvědomovala tragičnost této situace. A. A. Blok ve své stati „Národ a intelligence“ (Народ и интеллигенция) přirovnal vztahy mezi elitou a národem ke konfrontaci Rusů s Tatarsy ve středověku. Nelze říct, že by ze strany vzdělané třídy nebyly činěny pokusy o sblížení s „obyčejným lidem“, ale jak vizionářsky poznamenal Blok: „Pokud se vrháme k národu, pak se vrháme přímo pod kopyta zběsilé [ruské] trojce na jistou smrt.“²⁹ Bolševická revoluce roku 1917 a následná občanská válka tato slova o rozdělení společnosti potvrdila.

„Chození mezi lid“, zkoumání folkloru, sbírání pohádek, bylin apod. se máločím lišilo od zkoumání života a kultury nějakého exotického národa. Exotiku v Rusku bylo možné potkat nepříliš daleko od hlavního města, například etnograf P. N. Rybnikov v šedesátých letech 19. století objevil pěvce bylinného eposu v okolí Petrozavodsku, což se stalo senzací, protože se předpokládalo, že byliny se zachovaly jen někde na Sibiři nebo na severu u Bílého moře. Četné příklady koloniálních praktik, používaných uvnitř Ruska, poskytuje ruská literatura. V kanonickém díle A. N. Radiščeva *Cesta z Petrohradu do Moskvy* „je právě zachycena komunikace mezi zástupci privilegované skupiny a ‚subalterny‘“.³⁰ Radiščev nepoužívá terminologii, která je vlastní koloniál-

27 Sabol 2017, s. 238.

28 Etkind poukazuje na to, že rozdělení společnosti bylo pozorováno i v jiných zemích, a uvádí slova A. Gramsciho, který označoval vztah mezi jižními a severními oblastmi Itálie za koloniální vykořisťování: „Ekonomicky se oblasti jižní Itálie staly ‚vykořisťovanými koloniemi‘ Severu, ale současně kultura Jihu silně ovlivnila kulturu Severu [...]“ (Etkind 2012, s. 22).

29 Blok 1979, s. 115.

30 Uffelmann 2012, s. 78.

nímu diskurzu, „[n]icméně koloniální fenomény podrobení, zotročení, vykořisťování a kulturní degradace jsou v jeho cestopisu velmi barvitě popsány“.³¹

Opozice kolonizátorů a kolonizovaných je tedy v podmínkách ruské říše nahrazována opozicí mezi vyšší, intelektuální částí společnosti a tou nižší. Je třeba si nicméně uvědomit, že ruská elita byla evropeizovaná, tedy „sebekolonizovaná“ evropskou kulturou. Někteří intelektuálové reagovali na evropeizaci subverzivně ironickou sebe-reflexí, jak ji charakterizuje Dirk Uffelmann.

Když se Blok nebo eurasijci ve svých textech odmítají považovat za součást západní kultury [...] nebo když se Vladimír Žirinovskij ze všech sil snaží přiblížit stereotypní představě „barbara“, pak toto jeho reflexivní chování může být pojmenováno jako sebeorientalizace.³²

Příklad eurasijského hnutí (které horlivě a důsledně hájilo myšlenku zachování Ruska jako imperiální mocnosti) ukazuje, že sebeorientalizace může mít negativní stránku: členové hnutí se v sobě uměle snažili potlačit evropskost, stát se „Asiaty“ víc, než jimi byli ve skutečnosti. Antizápadní rétorika eurasijců a jejich fascinace mongolsko-tatarskou Zlatou hordou je toho důkazem. V následující části hlavní body eurasijského učení shrneme.

IDEOLOGIE „VYVOLENÝCH“

Eurasijství je filozoficko-politický směr, jenž se zrodil ve dvacátých letech minulého století v prostředí první vlny ruské emigrace. Bezprostředním impulsem zrodu tohoto ideového proudu bylo dílo knížete N. S. Trubeckého *Evropa a lidstvo* (Европа и человечество), které vyšlo roku 1920 v Sofii. Hlavní myšlenky tohoto spisu jsou následující: neexistuje žádný jednotný „evoluční žebřík“, jediná cesta světového pokroku, po níž by se ubíralo celé lidstvo. Neexistuje ani cosi jako všelidská kultura, natož aby byla za všelidskou považována kultura evropská, lépe řečeno románsko-germánská. Trubeckoj, vedle výhradně teoretických úvah, zkoumal i konkrétnější realie, posléze pokládá otázku, kterou se pokoušeli zodpovědět prakticky všichni ruští filozofové 19. století: Bylo přimknutí Ruska k evropské kultuře prospěšné, či nikoliv? Podle Trubeckého je odpověď jasná: car Petr I., který „otevřel okno do Evropy“, svedl zemi na scesti. Na závěr vyzývá Trubeckoj své krajany a všechny ostatní nerománské a negermánské národy, aby si uvědomili, že evropeizace představuje pro jejich státy jenom zlo. Vyzývá k nutnosti započít společnou práci za účelem vymanění se z hypnózy „užitků civilizace“ a duchovního otroctví.³³

Po vydání knihy *Evropa a lidstvo* se kolem Trubeckého utvořil spolek stejně smýšlejících lidí, jedním z nich byl ekonom a geograf Petr Nikolajevič Savickij. Eurasijci od samého začátku vyvíjeli aktivní publicistickou činnost. První kolektivní sborník eurasijců *Exodus na Východ* (Исход к Востоку) navázal na antievropskou linii inicio-

31 Uffelmann 2012, s. 79.

32 Tamtéž, s. 64.

33 Trubeckoj 1920, s. 82.

vanou Trubeckým, kromě toho byly ve sborníku představeny klíčové body jejich ideologie, které se v první řadě opíraly o charakteristiku ruského národa jako psychologicky a etnograficky osobitého.

Představy eurasijců o zvláštní historické cestě Ruska, o osobitosti jeho duchovního a kulturního uspořádání, které vzniklo díky údajně unikátní geografické poloze, důraz na svébytnost ruského národa, jakož i kritika světové „hegemonie Evropy“ tedy umožňují nahlížet na eurasijské hnutí v kontextu protizápadnického proudu, jenž existoval v ruském myšlení tradičně, a to nejčastěji v podobě různých slavjanofilských proudů — do slavjanofilského paradigmatu můžeme například zařadit teorii kulturně-historických typů N. J. Danilevského, ideu „byzantinismu“ K. N. Leontjeva, „počvennictví“ F. M. Dostojevského a mnohé další.

Eurasijství se však vyznačuje i charakteristikami, které ho zásadním způsobem odlišují od všech výše zmíněných teorií. V některých aspektech se eurasijci zdají být konzervativnější než jejich předchůdci. V jejich učení se například protizápadnictví změnilo v doktrínu úplné izolace Ruska od Evropy; myšlenky o demokratizaci ruské společnosti byly nahrazeny představami o ideokratickém státě se silnou centralizovanou mocí, kde jsou zájmy kolektivu a země kladeny nad zájmy jednotlivce, „kde nevládnou lidé, nýbrž idea [...]“. Avšak vládní uskutečnění této ideje probíhá prostřednictvím selekce vůdců — skupiny lidí, [...] zcela odevzdaných tomu, aby sloužili ideji-vládkyni.³⁴ Onou skupinou lidí mínili eurasijci samozřejmě sami sebe.

Eurasijci odmítají i nacionálně romantické představy slavjanofilů 19. století o jednotě slovanských národů. Tak kupříkladu Trubeckoj veškeré představy o osobité „slovanské povaze“ a „slovanské psychice“ považoval stejně jako jednotnou slovanskou kulturu za mýtus. Dle jeho názoru je každý slovanský národ osobitým psychologickým typem. Obdobně se vyjadřuje i Savickij:

Tvůrčí projevy kulturní identity Bulharů, Srbů, Chorvatů, a Slovinců patří budoucnosti. Kultura Poláků a Čechů patří k západnímu „evropskému“ světu [...] Historická svébytnost Ruska očividně nemůže být výlučně či dokonce převážně definována na základě její příslušnosti k „slovanskému světu“.³⁵

Dále Savickij poukazuje na onen údajně nejdůležitější element „ruské svébytnosti“: „asijský, turanský“. Pro eurasijce tedy představovaly prvky mongolsko-tatarské kultury, které byly asimilovány Rusy v období nadvlády Zlaté hordy, dominantní a podstatné prvky ruské kultury. Tímto eurasijci pro další vývoj země nabízeli jinou, třetí cestu: kráčet nikoliv se slovanským světem, nikoliv se západní civilizací, nýbrž se světem Eurasie, geograficky, etnograficky, kulturně odlišným světem, kde se díky historickým procesům vzájemného působení různých etnických skupin utvořil zvláštní, „eurasijský“ kulturní typ. Bezpochyby šlo o zcela nový pohled na ruskou historii, včetně přehodnocení období mongolo-tatarské nadvlády.

Dalším rysem eurasijské ideologie byl fakt, že její představitelé byli jedněmi z mála reprezentantů ruské emigrace, kteří přijali říjnovou revoluci roku 1917 jako neměnnou historickou skutečnost. Neapelovali na svržení bolševiků, čekali, až nová

34 Jevrazijstvo 1932, s. 24.

35 Savickij 1925, s. 10.

vláda padne nebo převezme „eurasijské“ rysy. Navíc v důsledcích revoluce viděli i pozitivu: Rusko podle nich konečně dostalo šanci vymanit se ze závislosti na Evropě a vrátit se na cestu osobitého vývoje — rozumí se samo sebou, že ve spojení s dalšími národy Asie.

Názory eurasijců, kteří kritizovali „hegemonii Evropy“ a opakovaně se vůči ní vymezovali, lze považovat za předchůdce moderní postkoloniální perspektivy. Jak v návaznosti na Saidovo pojetí orientalismu poznamenal S. Glebov v úvodní stati k sborníku *Eurasijství mezi říší a modernou: historie v dokumentech* (Евразийство между империей и модерном: история в документах), eurasijci, „kteří nenáviděli Evropu [...], objevili jednu z nejmocnějších diskurzivních zbraní 20. století: když kritizovali Evropu, poukazovali eurasijci na to, že se evropské chápání progresu a univerzální kultury stalo ideologickou zbraní kolonialismu, ospravedlňující nadvládu bílé rasy ve světě“.³⁶ Nicméně v myšlení eurasijců lze vyzpozorovat jistou dvojakost: zatímco na jedné straně kritizovali koloniální ambice západních států, na stranu druhou přehlíželi dobovačnou politiku vlastní země a plně podporovali imperiální doktrínu jak někdejší ruské říše, tak i sovětských vůdců, a jak trefně zmiňuje Glebov ve své další knize *From Empire to Eurasia: Politics, Scholarship, and Ideology in Russian Eurasianism, 1920s-1930s* (Od říše po Eurasii: Politika, věda a ideologie v ruském eurasijství, 1920–1930), „antikoloniální orientace hnutí byla v rozporu s jeho pohlcujícími a imperiálními záměry, pokud jde o prostor ruské říše“.³⁷

Eurasijci před revolucí měli ve společnosti poměrně vysoké postavení, a jak bylo řečeno výše, v budoucnu se chtěli k tomuto postavení vrátit. Jejich světonázor měl (podle filozofa F. A. Stepuna) blízko k vášnivému imperialistickému nacionalismu a patosu „vládnoucí menšiny“.³⁸

Ztělesněním ideologických postojů eurasijství v oblasti umění se stala básnická tvorba P. N. Savického. Narodil se v roce 1895 v rodině šlechtického statkáře, v Černigovské gubernii (dnešní Ukrajina). V letech 1913–1917 studoval na ekonomické fakultě Imperátorského petrohradského polytechnického institutu. Po absolvování se chtěl věnovat vědecké činnosti. Po říjnovém převratu odjel na Ukrajinu, kde nejprve bojoval na straně hejtmána P. P. Skoropadského, pak se připojil k Dobrovolnické armádě generála A. I. Děnikina. V roce 1920 spolu se zbytky Bílé armády skončil v Turecku, ve vojenském táboře na poloostrově Gallipoli. Dále krátký čas pobýval v Sofii, kde se seznámil s N. S. Trubeckým, a nakonec se v roce 1921 definitivně usadil v Praze. V květnu 1945 byl Savickij zatčen sovětskou tajnou službou a odvečen do Sovětského svazu, kde strávil deset let v pracovních táborech gulagu. Po rehabilitaci v roce 1956 se mohl vrátit do Prahy. V roce 1961 však opět skončil za mřížemi za publikace svých básní v Paříži (pod pseudonymem P. Vostokov). Tentokrát strávil ve vězení jeden rok. V roce 1968 Savickij umírá. Jeho hrobka se nachází v pravoslavné části Olšanských hřbitovů.

36 Glebov 2010, s. 67.

37 Glebov 2017, s. 116.

38 Stepun 1924, s. 404.

OKCIDENTALISMUS A ORIENTALISMUS V POEZII P. N. SAVICKÉHO

Ve dvou dosud vydaných sbírkách — *Verše (Стихи)* a *Neočekávané verše (Неожиданные стихи)* — jsou sebrány básně, které Savickij složil v období druhé světové války a během svého pobytu v sovětském gulagu. Znamý kritik a básník, akmeista N. A. Ocup ve své předmluvě k první Savického sbírce označil umělecké prostředky používané autorem za ubohé a „vypadávající z modernismu“. Přesto Ocup vidí v poezii Savického řadu dalších předností — myšlenkové napětí a „dechberoucí dotek každodenního života“.

S mimořádnou ostrovní a uznáním vrací básník šálku kávy nebo jablku jejich obrovský původní význam. Všednost je postavena do popředí, maloměstské je osvobozeno od své bezvýznamné skořápky, věc jako dar hoří v paprscích věčnosti.³⁹

Pozornost Savického k drobným detailům se projevuje i v tom, že důsledně datuje své básně, čímž poukazuje na to, kde a za jakých okolností vznikly, občas dokonce komentuje jednotlivá slova či řádky. Například báseň „Borovice“ (Сосна), kterou napsal v pracovním táboře v Mordvinsku, je doprovázena poznámkou: „Složena při lesní těžbě za silného mrazu.“⁴⁰

Pokud jde o témata Savického básní, Ocup poukazuje na tři hlavní okruhy: svoboda ve vězení, básně o Rusku, úvahy o rozumu a lásce. Nelze si nevšimnout, že Savického dílo nese i výraznou odezvu eurasijské ideologie. K takovým programovým básním jistě patří báseň „Vývojiště“ (Месторазвитие). Její název představuje jeden z klíčových pojmů eurasijského učení: *vývojiště* je „specifické prostředí, které zanechává svébytný otisk na soužití lidí, kteří se v tomto prostředí rozvíjejí“.⁴¹ Savickij v poetizované podobě popisuje *vývojiště* následovně⁴²: „Veliká jednota všeho živého, / Živá pospolitost života a souboje, / Nezlomná obruč trojjednoty / Přírody, ducha a osudu [...]“.⁴³

Savickij se dívá na historickou minulost Ruska eurasijským prizmatem a stejně jako ve svých publicistických dílech klade důraz na „asijské, turanské“ prvky „ruské svébytnosti“. Během druhé světové války vzpomíná nejen na minulá slavná vítězství ruské armády a jména jako M. I. Kutuzov nebo Alexandr Něvský, ale také velebí osobnost Čingischána spolu s jeho „stepními, mocnými“ bojovníky: „Budte zase jako dřív mezi námi / A vedte nás do vytouženého boje, / Ať nad námi vlaje Čingischánův prapor“⁴⁴ („Mongolové“ [Монголы]).

Verše z období války jsou také prostoupeny protizápadním tónem, charakteristickým pro eurasijskou ideologii. Savickij jako ruský vlastenec těžce prožíval útok nacistů na svou rodnou zemi a jeho verše — velmi emotivní — jsou plné nenávisti

39 Ocup in Vostokov 1960, s. 8.

40 Tamtéž, s. 37.

41 Vernadskij 1927, s. 9.

42 Všechny básně uvádíme v doslovném překladu autorky, nikoliv v přebásnění.

43 Vostokov 1960, s. 238.

44 Savickij 2005, s. 20.

k okupantům: „Dav hlupáků, nevzdělců a tmářů, / Dav násilníků, prznitelů, vrahů“⁴⁵ („Hitlerovci“ [Гитлеровцы]). Není však jasné, proč se stejnou nenávistí oslovuje všechny Evropany: „Jsi zuřivý nenávistník ruské pravdy, / Urputný nepřítel všeho velkého. / Nejsi tvůrce, ale malicherný zlý závistivec, / A plody tvých skutků jsou utrpení, smrt a tma“⁴⁶ („Evropanu“ [Европейцу]). I když budeme brát v potaz protizápadní postoj eurasijců, zdá se takový generalizovaný přístup ke všem evropským národům, z nichž mnohé nesly všechny útrapy válečných časů, krajně politicky nekorektní. Savickij se nevyhnul ani vůči Evropanům typickým klíšé typu „ubohý měšťák“ a výhrůžkám, že „ať přizene se stepní jezdec / [Tam] do zámků, do paláců a za hrazení“⁴⁷ („Na Západ“ [„На Запад“]).

Na těchto protizápadních prohlášeních není nic originálního, protizápadní rétorika nebyla pro ruské spisovatele ničím neobvyklým (vzpomeňme na Blokovy verše: „Vás miliony jsou, nás — davy nesčetné. / Jen zkuste, do boje se dáme!“⁴⁸).

Podívejme se nyní na Savického verše, které napsal v dalším tragickém období svého života — při desetiletém pobytu v gulagu. Možná že se Savickij vůbec poprvé ocitl ve skutečném ruském vnitrozemí — „do hlubiny lidu jsem hozen“⁴⁹ — a v blízkém kontaktu s lidmi ze všech společenských vrstev, od nenapravitelných recidivistů až po představitele ruské emigrace, taktéž deportovaných z Evropy sovětskými tajnými orgány. Ve svých verších vnímá okolní realitu a popisuje ji značně lyricky, drsná skutečnost je upozaděna. Jeho pozici asi nejlépe vystihuje název jedné z jeho básní: „Pokorně snášej křivdy“ (Сноси безропотно обиды).

Jak již bylo řečeno, Savického verše jsou z velké části lyrické: jedná se o osobní niterné zážitky a filozofické úvahy o vlastním osudu, vzpomínky na příbuzné a přátele, popisy krásy místní přírody. I v těchto líčeních mordvinského kraje lze spatřit příznaky orientalismu, jak je formuloval Said. Dle Saida, jak už bylo řečeno výše, jsou periferie vnímány orientalistou jako teritoria mimo čas a prostor, neosídlené a prázdné „panenské“ země, dokud na ně poprvé nevkročí noha „hrdiny říše“. Obdobný názor lze nalézt i v básních Savického. Okolní svět je pro autora nekonečný, plný tajemných poznatků a dávné moudrosti, je krásný svou exotičností a neměnností. Několik příkladů za všechny:

- A blízky je nám zde obraz Ruska starobylého. / Mordvini si z celého srdce váží starých časů⁵⁰ („V lesích“ [В лесах]);
- [...] Za hranicemi, mezníky a okraji, / Kde svatyně lásky nadšeně / Pobývá na věky věků⁵¹ („Přechod“ [Переход]);
- Ó, stepi. [...] / Jsi celá zasněžená a celá v květinách, / Jsi tajemná a blízká, / Plná pověr, pohádek, snů / Od kraje do kraje⁵² („Kurgany“ [Курганы]);

45 Tamtéž, s. 32.

46 Tamtéž, s. 43.

47 Tamtéž, s. 19.

48 Blok 1955, s. 223.

49 Vostokov 1960, s. 20.

50 Tamtéž, s. 19.

51 Tamtéž, s. 106.

52 Tamtéž, s. 211–212.

— Na pozadí měsíce hřebený ční, / Panuje nadpozemské ticho a stín. / Svět zde zdá se tajemný a mladý, / Noc světlá stejně je jak den⁵³ („Pamír“ [Памир]).

Jak je vidět z těchto příkladů, geografie v Savického verších není omezena na Mordvinsko. Básník směřuje svůj pohled do všech koutů nekonečných ruských prostorů a oslavuje průkopníky („hrdiny říše“), kteří „objevili“ půl světa: „Od Obi [...] šli k Jeniseji / A dál do hlubin Tajmyru“⁵⁴ („Razitelé cest“ [Прологатели путей]).

Vedle bezejmenných hrdinů říše se zde objevují i obrazy významných historických osobností, jako byli cestovatel N. M. Prževalskij, diplomat K. N. Gulkevič, průmyslníci Stroganovové a Demidovové. Všichni tito lidé pracují pro slávu Ruska, poskytují říši bohatství, staví se na odpor nerozumným domorodcům: „V nitrech hor vede průzkum, / Odráží baškirský útok, / Úprkem stepí letí, / Vše dobyté si bere zpět“⁵⁵ („Továrník“ [„Заводчик“]). Nicméně i domorodý obyvatel může mít svou (exotickou) moudrost: znalost „bylin, kořínků, ryb, zvířat, / I místa léčivých pramenů, / I význam sopečných světél“⁵⁶ („Seveřané a obyvateli stepí“ [Северяне и степняки]). Takové vnímání místních obyvatel odpovídá Saidově tezi o tom, že periferie jsou v orientalistických textech nejčastěji prezentovány jako exotické oblasti plné tajemství a pro západního člověka skrytých znalostí o světě.

Další takovou charakteristickou vlastností pro přijetí orientalistických textů je užití širokých generalizací, sumativního přístupu, a slabě akcentované individualizace. Savickij se při popisu některých sibiřských národů nejen dopouští rozsáhlých generalizací (například používá singulár při označování celého národa: Něnec má pravdu; zdatná Karela), ale často za ně i promlouvá: „Něncovi se zdá, že na světě není / Lepšího kraje, než je jeho země“⁵⁷ („Seveřané a obyvatelé stepí“ [Северяне и степняки]).

V Savického verších je subaltern zbaven hlasu, autor sám ohlašuje jeho myšlenky a vysvětluje jeho činy. Podívejme se podrobněji na báseň „Dřevorubcoví“ (Лесорубы), která je názorným příkladem vztahu k tzv. „člověku z lidu“ skrze sumativní přístup: na jedné straně autor zbavil svého hrdinu individuálních rysů, na druhé straně jej obdařil rysy, které hrdina snad ani nemá, ale které se od něj, jako od „člověka z lidu“, očekávají.

Krátkou informaci o hrdinovi básně autor přece jen uvádí v poznámce: „Poslali mě těžít dříví. Snášel jsem to dobře, skamarádil jsem se s chlapy dřevorubci. Skoro všichni to byli zloději a recidivisté. Chlapi pracovali výborně. Rádi poslouchali mé vyprávění.“⁵⁸ Z této poznámky však není jasné, zda je báseň věnována konkrétní osobě, nebo zda Savickij popisuje typický obraz „chlupů“, s nimiž musel pracovat při těžbě v lese.

53 Tamtéž, s. 215–216.

54 Tamtéž, s. 195.

55 Tamtéž, s. 202.

56 Tamtéž, s. 220.

57 Tamtéž, s. 221.

58 Savickij 2005, s. 113.

Dřevorubcovi

Záhadný úsměv tvých úst.
 Je v něm hloubka a posvátnost člověka
 A jeho nejvyšší důstojnost. Však jen za okamžik
 A zabliká v něm známá po staletí
 Osudová síla temných instinktů.
 Kresba rtů vlní se a hladí.
 A lesk tajemných veselých světlých očí
 Dělí se mezi zločin a hrdinství.
 Jsi celý takový, stinný i světlý,
 Prudký i vratký jako vlna,
 A znovu náhle jsi odolný a pevný,
 Jako po staletí nezničitelná stěna.
 Vyvolá hrůzu, ale rodí i naději.
 Slabý úsměv tvých očí a rtů.
 Jak jakási sfinga pootevíráš víčka,
 Náš čarovný stavitel-dřevorubec.

Již v prvních řádcích básně autor poukazuje na to, že ruský člověk v sobě skrývá nějakou záhadu. Což hned podtrhuje banální stereotypní tvrzení o „tajemné ruské duši“, které se díky klasikům ruské literatury 19. století široce rozšířilo (poměrně často se tento stereotyp používá i dnes a klade ruskou mentalitu do protikladu k západní). Další stereotyp: dualita ruského charakteru, spojení v jedné osobě „hloubky a posvátnosti“ a temných osudových instinktů, schopnost vykonávat jak hrdinské činy, tak i zločiny. Zároveň je to příznak „vnitřního rozdvojení“ a „hybridní identity“ podle H. Bhabhy. V textu jsou rovněž patrné prvky ahistorismu („nezničitelná po staletí stěna“) a porovnání kriminálního se sfingou přináší do tohoto obrazu prvek exotizace. Nejdůležitějším v kontextu postkoloniálních teorií je fakt, že se lyrický hrdina necítí s touto osobou rovnocenný i přes to, že jsou to nejen zástupci jednoho národa, ale i žijí ve stejných podmínkách jakožto vězni v gulagu.

Jinými slovy, Savickij při setkání s „člověkem z lidu“ zažívá smíšené pocity: na jedné straně strach a „hrůzu“, na straně druhé zájem podobný etnografovu zájmu o „primitivního divocha“.

ZÁVĚR

V této studii jsme poukázali na to, že zařazení Ruska do kontextu postkoloniálních studií je provázeno několika obtížemi. Jedni badatelé vidí rozdíly v praktikách kolonizace zámořských území a rozšiřování státních hranic na úkor expanze do sousedních států. Jiní zcela popírají existenci problémů mezi různými národy v rámci ruského státu. Argumenty, které by měly podobné názory potvrdovat, se nezdají přesvědčivé a neodpovídají historickým reáliím. Navíc rozpolcenost ruské společnosti a její sociální stratifikace, stejně jako odraz těchto jevů v beletrii, se dosud plně neprojevy. Na příkladu poetické tvorby P. N. Savického se ukazuje, jak se politické pre-

ference básníka mohou projevit v poetice jeho děl, jak mohou ovlivnit výběr tematického materiálu, myšlenek a tropů. V jistém smyslu Savického poezie odrážela jeho eurasijský světónázor, což usnadňovalo interpretaci jednotlivých básní. Například protizápadní postoj autora je patrný v textech dostatečně zřetelně a nepokrytě. Saidova metoda však pomohla rozpoznat i méně zjevné příznaky orientalismu, přičemž Savického orientalismus se neprojevoval v podobě zájmu o vzdálené „exotické“ země, ale v jeho postoji k vnitřním ruským územím jako exotickým. Právě užití dvou postkoloniálních teorií — orientalismu E. Saida a konceptu „vnitřní kolonizace“ pomohlo rozpoznat autorovy estetické strategie a ideologii za nimi skrytou.

LITERATURA:

- Alajev, Leonid. „Orientalistika i orientalizm: Počemu kniga Edvarda Saida ne imela uspecha v Rossii?“. In *Orientalizm vs. orientalistika*. Eds. Vladimir Bobrovnikov — Seyed Javad Miri. Moskva: Sadra, 2016, s. 16–26.
- Blok, Alexandr. *Iskusstvo i revolucija*. Moskva: Sovremennik, 1979.
- Blok, Alexandr. *Z díla*. Ed. Přel. a ed. Jaroslav Teichmann. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955.
- Bobrovnikov, Vladimir. „Orientalism — ne dogma, a rukovodstvo k dejstviju? O perevodach i ponimani knigi E. W. Saida v Rossii“. In *Orientalizm vs. orientalistika*. Eds. Vladimir Bobrovnikov — Seyed Javad Miri. Moskva: Sadra, 2016, s. 53–77.
- Etkind, Alexandr. *Internal Colonization: Russia's Imperial Experience*. Cambridge: Polity, 2012.
- Glebov, Sergej. *Jevrazijstvo meždu imperiej i modernom: Istorija v dokumentach*. Moskva: Novoje izdatel'stvo, 2010.
- Glebov, Sergej. *From Empire to Eurasia: Politics, Scholarship, and Ideology in Russian Eurasianism, 1920s-1930s*. DeKalb: Northern Illinois University Press, 2017.
- Jevrazijstvo. Deklaracija, formulirovka, tezisy*. Praga: Izdaniye jevrazijcev, 1932.
- Khalid, Adeb. „Russian History and the Debate over Orientalism“. *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, 1, 2000, č. 4, s. 691–699. [online]. [cit. 27. 5. 2021]. Dostupné z <https://muse-jhu-edu.ezproxy3.nkp.cz/article/234102/pdf>.
- Ključevskij, Vasilij. *Sočinenija: Tom 1. Kurs rusckoj istorii*. Moskva: Gosudarstvennoje izdatel'stvo političeskoj literatury, 1956.
- Knight, Nathaniel. „Grigor'ev in Orenburg, 1851–1862: Russian Orientalism in the Service of Empire?“. *Slavic Review*, 59, 2000, No. 1, s. 74–100. [online]. [cit. 27. 5. 2021]. Dostupné z <https://www.jstor.org/stable/2696905?seq=1>.
- Lermontov, Michail. *Hrdina naší doby*. Přel. Zdenka Bergrová a Bohuslav Ilek. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1966.
- Moore, David Chioni. „Is the Post- in Postcolonial the Post- in Post-Soviet? Toward a Global Postcolonial Critique“. *PMLA*, 116, 2001, No. 1, s. 111–128. [online]. [cit. 27. 5. 2021]. Dostupné z <https://www.jstor.org/stable/463645>.
- Morrison, Alexander. „Alexander Etkind, Internal Colonization: Russia's Imperial Experience“. *Ab Imperio*, 2013, č. 3, s. 445–457. [online]. [cit. 27. 5. 2021]. Dostupné z <https://muse.jhu.edu/article/531941/pdf>.
- Parente-Čapková, Viola. „Postkoloniální pohled na Finsko prizmatem literární vědy — historie, současná situace, kritická reflexe“. *Gender a výzkum / Gender and Research*, 18, 2017, č. 2, s. 96–126.
- Platt, Kevin. „Vnutrennjaja kolonizacija: granicy imperij / granicy teorij“. *Neprikosnovennyj zapas*, 2012, č. 82. [online]. [cit. 27. 5. 2021]. Dostupné z <https://web.archive.org/web/20121118102603/http://www.nlobooks.ru/node/2081>.

- Sabol, Steven. *The Touch of Civilization: Comparing American and Russian Internal Colonization*. Boulder: University Press Colorado, 2017.
- Said, Edward. *Orientalismus: Západní koncepce Orientu*. Přel. Petra Nagyová. Praha: Paseka, 2008.
- Savickij, Petr. „Jevrazijsko“. In *Jevrazijskij vremennik: Kniga četvortaja*. Berlin: Jevrazijskoje knigoizdatel'stvo, 1925, s. 5–23.
- Savickij, Petr. *Neožidannyje stichi*. Ed. Stanislava Savickaja. Praha: Ruská tradice v izdatel'stve IDEG Prague, 2005.
- Stepun, Fjodor. „Jevrazijskij vremennik: Kniga tret'ja“. *Sovremennyye zapiski*, 1924, č. 21, s. 400–407.
- Thompson, Ewa. *Imperial Knowledge: Russian Literature and Colonialism*. London: Greenwood Press, 2000.
- Todorova, Maria. „Does Russian Orientalism Have a Russian Soul? A Contribution to the Debate between Nathaniel Knight and Adeeb Khalid“. *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, 1, 2000, č. 4, s. 717–727. [online]. [cit. 27. 5. 2021]. Dostupné z <https://muse-jhu-edu.ezproxy3.nkp.cz/article/234111/pdf>.
- Trubeckoj, Nikolaj. *Jevropa i Čelovečestvo*. Sofija: Rossijsko-bolgarskoje knigoizdatel'stvo, 1920.
- Uffelmann, Dirk. „Podvodnyje kamni vnutrennej (de)kolonizacii Rossii“. In *Tam, vnutri: Praktiki vnutrennej kolonizacii v kul'turnoj istorii Rossii*. Ed. Alexandr Etkind — Dirk Uffelmann — Ilya Kukulin. Moskva: Novoje literaturnoje obozrenije, 2012, s. 53–104.
- Vernadskij, Georgij. *Načertanije ruskoj istorii*. Praha: Jevrazijskoje knigoizdatel'stvo, 1927.
- Vostokov, P. *Stichi*. Boulogne: Verband St. Petersburger Polytechniker, 1960.
- Zacharov, Vladimir. „Russkij orientalizm v interpretacii Lermontova i Saida“. *Filosofskije nauki*, 2015, č. 3, s. 47–70. [online]. [cit. 27. 5. 2021]. Dostupné z <https://www.phisci.info/jour/article/view/411>.